

יולדת ביום הכיפורים: שיקול דעת היולדת והרופא; בין תענית לצרכים אחרים; בין צרכים רפואיים ליישוב דעת היולדת

הלכה פסוקה בשולחן ערוך (סימן תריז, ד):

יולדת, תוך שלשה ימים לא תתענה כלל; משלשה עד שבעה, אם אמרה: צריכה אני, מאכילין אותה; מכאן ואילך, הרי היא ככל אדם.

עובדה חשובה בקשר להלכה זו, היא שלעומת הלכות רבות בדיני צום יום הכיפורים לחולה ולמעוברת, שמפורטים בהרחבה במשניות ובגמרא בסוף מסכת יומא, אין בגמרא כל הלכה ספציפית ליולדת. דבר זה עורר מחלוקת משמעותית בראשונים בקשר לדינה של היולדת ביום הכיפורים.

לגבי חילול שבת, ישנה סוגיה במסכת שבת (קכט, א):

"אמרי נהרדעי, חיה (יולדת) שלשה ימים, שבעה ימים, ושליש יום. בשלשה ימים ראשונים - בין אמרה צריכה אני, בין אמרה לא צריכה אני, מחללים עליה את השבת. משלשה ועד שבעה - אמרה צריכה אני, מחללים עליה את השבת, אמרה לא צריכה אני, אין מחללים עליה את השבת. משבעה ועד שלשים, אומרים לעכו"ם ועושה".

כדברי הגמרא הללו פסק הרמב"ם בהלכות שבת (פרק ב הלכה יג) והשולחן ערוך (סימן של, סעיף ה).

הלכה זו מבוססת על הדין הכללי של חולה שיש בו סכנה, שמחללין עליו את השבת. לפי זה, גם לענין צום יום הכיפורים לכאורה צריך להיות הדין דומה, שהרי כל מצוות התורה נדחות מפני פיקוח נפש. כך פוסק הרמב"ן (תורת האדם ענין הסכנה), ואף הביא את דברי השאלתות (וזאת הברכה קמז) שאסר על יולדת להתענות כל 30 יום אחר הלידה, ולמעשה דוחה את דבריו (גם הרא"ש (יומא ח, י) כתב שנחלקו על השאלתות כל המחברים), ופוסק את הדרגות שמצינו בגמרא לגבי שבת. דברי הרמב"ן, שהובאו בעוד כמה מהראשונים, הם הבסיס לפסק השו"ע שהבאנו בתחילת הדברים.

למרות שהלכה זו ברורה, שיוולדת בתוך שלשה ימים ללידתה פטורה מן התענית, ישנה מחלוקת גדולה בראשונים לגביה. בניגוד לשאר חולה שיש בו סכנה, לידה אינה נראית כמצב מסוכן באופן מוחלט, ולכאורה היה מקום לחשוב שיוולדת

שמרגישה טוב, חזקה ובריאה, וגם על פי בדיקות הרופאים נראה מצבה טוב, תצטרך לצום, או לפחות לנסות להתחיל את התענית. האם כך הם פני הדברים? אנו מוצאים בכך מחלוקת בין השאלות (רב אחאי גאון) לבין הרמב"ן (שם):

"וכל היכא (=בכל מקרה) דאמרינן 'מחללין', בין בשאמרה 'צריכה', בין בשאמרה 'אינה צריכה', בכגון דליכא חכמה ורופא הוא (=כשאין מיילדת או רופא שיחווה את דעתו), אלא שהדברים שעושין לחיה (=יולדת) בחול ידועים הן, לפיכך אף על פי שאמרה 'איני צריכה שיחללו עלי את השבת, ויכולה אני להמתין עד הערב', כיון שדבר זה עושין אותו בחול לכל חיה, וכולן צריכות לכך, הרי היא בחזקת מסוכנת לשעתה לגבי מלאכה זו, ומחללין עליה את השבת, ואין שומעין לה, דילמא תונבא הוא דנקיט לה (=כלומר חוששים שמה שאומרת שדווקא היא אינה צריכה הוא משום חסרון דעת עקב מצבה). אבל לאחר שלשה, אינה בחזקת מסוכנת לשעתה, אלא אם אמרה 'איני צריכה' שומעין לה. שלשים, אפילו אמרה 'צריכה אני', כיון שאנו יודעים שאין לה חולי אחר, ואף היא אינה אומרת כן, הכל בקיאין, דמשום לידה אין לה סכנה לחמין ולשאר צרכי היולדת עד הערב שיעשו לה בחול. והכי פריש רב אחא בשאלתו: "ואילו אשה שילדה בשבת, ואפילו חל שלישי שלה בשבת, אף על גב דקאמרה 'בריהא אנא ולא צריכנא (=בריהא אני ואיני צריכה) מדורה וחמין, ורופאין נמי אמרי 'לא צריכה', אמור רבנן (=אמרו חכמים) יולדת כל שלשה ימים הראשונים, ההוא בריותא לאו בריותא הוא (=בריותא זו שהיא חשה אינה באמת בריותא), ועבדינן לה מדורה, ומחמין לה חמין, ומבשלין לה בשולא, וכל צרכין דעבדין לה לחיה עבדינן לה (=מדליקין עבורה את האש, ומחממים לה מים לרחיצה, ומבשלים עבורה, ועושים כל צרכיה אפילו יש בכך חילול שבת, כמו לכל יולדת)". ומיהו הא דקאמר גאון "אפילו היא ורופאין נמי אמרי לא צריכה", לא מסתברא כוותיה, שהרי יולדות הרבה שבחול אינן עושות מדורה וחמין בכל יום".

Commented [11]: לא צריך לתרגם

לסיכום: דעת השאלות היא, שלמעשה חובתו של מי שמופקד על שלומה של היולדת להכין לה את כל צרכיה בדומה לכל יולדת אחרת, כולל הכנת כל צרכיה ללא יוצא מן הכלל. אין מדובר רק על אכילה ושתייה, אלא גם על רחיצה במים חמים וכל כיוצא בזה. ישנו סטנדרט אחיד של טיפול מסור ליולדות בחול, ויש להיצמד אליו גם בשבת וביום הכיפורים. אפילו אם היולדת והרופא אומרים שניהם שהיא איננה זקוקה למקצת או לכל הדברים, אין שומעים לה כלל.

לעומתו, הרמב"ן סובר שדברי השאלתות נכונים רק במקרה שאין שם רופא שמסכים עם היולדת, שאז נוכל לטעון שהיולדת איננה בשיקול דעת ברמה מספיקה בכדי לאבחן את צרכיה כראוי, אבל אם גם הרופא מסכים עם היולדת (לשם דוגמה: ברור שיוולדת שנמצאת מעט זמן לפני צאת השבת יכולה לדחות רחיצה במים חמים בשעתיים ולרחוץ בצאת השבת), אין סיבה שלא להקשיב להם, ואין לחלל את השבת במקרה כזה.

במה תלויה מחלוקת זו?

בשו"ת הרשב"א (חלק 2 סימן שמג) מצינו:

"שאלת, יולדת בתוך שלשה, שהיא אוכלת מאכל בריאים, ואמרה שאינה צריכה שיבשלו לה בשבת, דדי לה במה שנשאר ממה שבישלו לה מערב שבת מבעוד יום, מחללין עליה את השבת לבשל לה אם לאו?

תשובה: יולדת תוך שלשה כמסוכנת חושבין אותה. ואפילו אמרה 'אינה צריכה', אנו אין שומעין לה, דכמסוכנת היא, ודאמרה אינה צריכה - תונבא היא דנקיט לה (חוששים שדעתה משובשת עליה ולכן אומרת שאינה צריכה), וצריכא היא אלא שאינה מרגשת. ולא מסוכנת מחמת חולשא בלבד אנו חושבין אותה, ושיספיק לה איזה מאכל שתאכל חם או צונן או בן יומו או שעברה צורתו, אלא מסוכנת מפני שאבריה מתפרקין עליה ומרוסקת היא, אלא שאינה מרגשת לשעתה. ואם תאכל צונן או דברים שאין המסוכנת אוכלת אותם - יביאנה לידי סכנה. ולפיכך כל שאין לה דברים מחזקים ומאכלים בריאים, מחללין עליה את השבת. ואפילו אמרה 'אין צריכה אני'. אבל כל שיש לה דברים הבריאים, ושאינה צריכה למאכלים אחרים, אין מחללין עליה את השבת. שהשבת דחוייה היא אצל החולים, משום שנאמר 'וחי בהם ולא שימות בהם', אבל לא הותרה אצלם. כיצד הרי שבשל לה ערב שבת מבעוד יום ובליל שבת אחר עבור קצת שעות מן הלילה הוצרכה לאכול, אין אומרים נשחוט ונבשל בשבת, שהשבת מותרת אצלה ושבת כחול שויה (=החשיבוה) רבנן לגבי מסוכן ויולדת, אלא די לה במה שבישלו לה מבעוד יום סמוך לחשכה, שעדיין אותו תבשיל כבן יומו הראוי לחולים הוא... ואין אומרים 'כל שעושיין לחולה שיש בו סכנה מותר', שלא התירה תורה אלא כדי להחיותו, משום שנאמר 'וחי בהם', וכל שכן לשחוט ולבשל למי שאינה צריכה לתבשיל אחר - כי יש לה מן המוכן מבערב הראוי לה".

Commented [12]: לא צריך לתרגם

דברי הרשב"א בתחילת התשובה מהווים יסוד גדול בהבנת מעמדה ההלכתי של היולדת. מבאר הרשב"א, שהגדרת מצבה של יולדת כחולה שיש בה סכנה, או

כ"מסוכנת", כלשונו, אינו נובע מחולשתה וחוליה, אלא מכך שקיבלו חז"ל שילודת איבריה מפורקים ומרוסקים, ובכדי להחלים מכך היא חייבת לקבל את התנאים והתזונה הטובים ביותר. על פי ביאור זה מבהיר הרשב"א את טעם הדין שאין שומעים ליולדת אפילו אם היא אומרת 'איני צריכה' – היא פשוט איננה יודעת מה מצבה. מלבד הטעם שאנו חוששים שדעתה משובשת עליה, שגם אותו מזכיר הרשב"א, מוסיף כאן הרשב"א יסוד נוסף – אצל יולדת, בשונה מחולים רבים אחרים, לא תמיד המצב הרפואי מורגש פיזית. היולדת עשויה להרגיש חיונית ובריאה אך למעשה המציאות איננה כזאת.

מה דעת הרשב"א בנוגע למחלוקת הרמב"ן והשאלתות? לפי מה שראינו עד כה, יסוד המחלוקת בין הרמב"ן והשאלתות הייתה לגבי מצב שבו הרופא תומך בעמדתה של היולדת. הסיבה להקשיב לרופא היא, לדעת הרמב"ן, משום שכעיקרון ישנו מצב אפשרי שאין צורך בכל חילולי השבת ובכך עשיית הצרכים הנרחבת. למרות שככלל, במקרה פשוט, אנו מורים לעשות ליולדת את כל צרכיה בשבת משום שבדרך כלל יש צורך בכך, אין זה אומר שאין מקרים אחרים. אף איננו שומעים ליולדת כשהיא תטען שאינה צריכה, הטעם לכך הוא משום שאנו חוששים שמא דעתה משובשת עליה, אבל כשגם הרופא מסכים איתה, יהיה אסור לחלל עליה את השבת. לעומת זה, בדברי השאלתות נראה שאין אפשרות כזאת של יולדת בתוך שלשה ימים תהיה בריאה מספיק כדי שלא תצטרך שיעשו לה את כל צרכיה. לכן, אין זה משנה אם היא והרופא טוענים אחרת – "בריאות זו (=שהיא מרגישה) אינה בריאות".

לעיקרון זה האחרון בודאי מסכים הרשב"א, ונראה שדעתו מסכימה לדעת השאלתות. מעבר לטעם שאין מקשיבים ליולדת מחשש שנשתבשה דעתה, הוא מוסיף את הטעם השני שאיבריה מתפרקין, ומדגיש כי הדבר אינו תלוי בהרגשתה. לפי זה, אף שהרשב"א לא מדבר בפירוש על מקרה שהרופא מסכים איתה, נראה שלא יהיה בכך כל תועלת, שהרי הרופא אינו מוסמך לחלוק על קבלת חז"ל שהיולדת איבריה מתפרקין, כשם שאינו מוסמך לחלוק על מוסכמות רפואיות עקרוניות אחרות.

מעניין הדבר, שבבית יוסף (סימן של) מביא את מחלוקת הרמב"ן והשאלתות, ולאחריהם את דברי הרשב"א, ואינו מבאר מהי דעת הרשב"א במחלוקת זו. אך הרמ"א בדרכי משה (סימן של, א) כותב:

"בתשובת הרשב"א שכתב הבית יוסף, משמע כדברי רב אחאי, וזה לשונו כתב הרשב"א שנשאל על היולדת תוך שלשה שאוכלת מאכל בני אדם וכו'

עיין בבית יוסף, ומאחר שתלה הטעם במה שאינה מרגשת לשעתה נראה דאפילו רופא אומר שאינה צריכה מחללין עליה כדברי רב אחאי ז"ל.

יתכן שהבית יוסף נמנע מלפרש כדברי הדרכי משה, משום שבחידושי הרשב"א לשבת (קכט, א) מביא את דעת הרמב"ן כהלכה ברורה ללא חולק.

כפי שניתן לראות בדברי השולחן ערוך שהבאנו לעיל, המחבר נמנע מלכתוב מהו פסק ההלכה במחלוקת הרמב"ן והשאליות, ומתייחס רק למצב שהיולדת אומרת שאינה צריכה.

להלכה, כותב המגן אברהם (סימן של, ח), בנוגע לפרט הדין האם לבשל לה בשבת או להסתפק באוכל שנשאר מאתמול, כפי רצונה והסכמת הרופא: "וכן נוהגין עכשיו, שאוכלין חמין של אתמול". לעומתו, כותב הערוך השולחן (של, ה):

"ואחר שילדה הרי היא מסוכנת גמורה עד ג' ימים, ומחויבים לעשות לה כל מה שעושין לה בחול בלי שום עיכוב ובזריזות וע"י גדולי ישראל ככל מה שנתבאר בסי' שכ"ח בחולה שיש בו סכנה. ומבשלין לה מה שצריכה ומחמין לה חמין ומנקין אותה הכל כמו בחול. ואין שואלין על זה לא ברופא ולא בהיולדת. ואפילו אומרת שאינה צריכה לחלל עליה את השבת, לא צייתין לה, ומחללין. וכן אם הרופא אומר אינה צריכה, לא יקשיבו לדבריו, ורופא אליל הוא, וכך גזרו חכמים שכל ג' ימים הראשונים היולדת מסוכנת היא ומחללין עליה את השבת. וזהו דעת השאליות. וכן נראה מהרמב"ם שכתב "בין שאמרה צריכה ובין שאמרה "איני צריכה". וכן הוא לשון הש"ס. וכיון דלא צייתין (=מציייתים) לה, הוא הדין דלא צייתין לרופא, ולכל מי שיאמר אינה צריכה. אבל הרמב"ן חולק בזה, וסבירא ליה דאם הרופא והמייילדת אומרים שאינה צריכה, וגם היא בעצמה אומרת כן - אין מחללין, דכמה יולדת שאינן צריכות חמין ומסתפקות בצונן. אבל אם אחד מהן אומרים צריכה או נשים שבצדה אומרות צריכה, אין משגיחין באותן שאומרים אינה צריכה, ומחללין עליה את השבת. ואפילו אנו רואים שאוכלת כשאר בני אדם - אומרים שאינה מרגשת לשעתה [מג"א סק"ח]. ולמעשה נראה דחלילה להחמיר בזה ואם רואים רק איזה ספק ספיקא שצריכה מחללין עליה את השבת בזריזות".

עד כה, הטעם המרכזי לשיטת השאליות הוא, שבניגוד לשאר חולה שיש בו סכנה שקביעת הצורך לחלל עליו את השבת לצורך מסויים נעשית על פי דבריו של החולה או על פי קביעת הרופא, לגבי יולדת כך קבעו חכמים שהיא נחשבת כמסוכנת בשלש הימים הראשונים, ועל כך אין לאיש סמכות לפקפק, וכמו שכותב הערוך השולחן

Commented [13]: לא צריך לתרגם רק לכתוב את שיטתו בקיצור

שרופא שיטען שאינה צריכה דבר כלשהו ממה שנחשב "צרכי החולה", אפילו שאין מדובר בתרופה או במזון אלא ברחיצה במים חמים בלבד (במקום לרחוץ במים פושרים), אנו מחשיבים אותו כרופא אליל. כפי שראינו הנימוק לחלק בין יולדת לשאר חולים הוא שמצבה הרפואי של היולדת אינו גלוי ואינו תלוי בתחושתיה של היולדת או בסימנים שרופא יכול לעקוב אחריהם.

תוספת חשובה לביאור דעת השאלות, המבארת יותר מדוע אין לסמוך על אבחון של הרופא, כותב הנצי"ב בהעמק שאלה (שמות סימן לח) :

"ונראה דעיקר טעמו של רבינו (=השאלות), דביולדת איכא חששא יתירא (=ישנו חשש נוסף) **שלא מענין החולי**, והיינו **חלישת הדעת מזיק לה ומסכן**, כדאיתא בשבת (דף קכח) : "לא צריכא בסומא, מהו דתימא כיון דלא חזיא אסור, קא משמע לן איתובי מיתבי דעתה" וכו' (כלומר, כוונתו להוכיח ממה שנאמר בגמרא שמדליקין את הנר בשבת עבור יולדת אפילו אם היא עיוורת שאיננה נהנית ממנו ואינו מועיל לה בפועל כמו חולה אחר, משום שמועיל לה הדבר ליישב את דעתה שיודעת שיש אור סביבה), הרי אף על גב שמצד הלידה ברור למילדת שאין צריכה לנר, מכל מקום מחמת חלישות הדעת תוכל להסתכן, והכא נמי **ודאי מצי הרופא להבין עצם בריאותה** שאינה צריכה לחמין, אבל **קלות דעתה לא מצי להבטיח ואולי תחוש היא ותסתכן**, ואף על גב שהיא אמרה שאינה צריכה - **דעתה קלה ולשעה ישתנה שיקול דעתה**, להכי עבדין (=לכך עושים) לה כדעבדין בחולי".

חשוב לציין: נידון זה של הראשונים והפוסקים עוסק בצרכים מדרגה נמוכה יחסית, כמו רחיצה בחמין מול רחיצה בצונן, או אכילת אוכל טרי מול אכילת מזון שהוכן מאתמול. כשמדובר על צום ביום הכיפורים, סביר מאד להניח שגם לדעת הרמב"ן אין מקום לשמוע לדעת היולדת או הרופא אם יטענו שהאשה איננה זקוקה לצום. כמו שמדקדק רבי עובדיה יוסף (יביע אומר חלק ז סימן נג), עיקר טעמו של הרמב"ן החולק על השאלות היה מכך שבמציאות אנו רואים שישנן יולדות שאינן מקפידות על אכילת מזון שבושל בו ביום, או על מדורה דולקת לידן, כך שאין לראות בצרכים אלו פיקוח נפש ודאי שאינו תלוי בדעת היולדת והרופא. תענית של 24 שעות שונה מכך באופן מהותי, ואין שום יולדת שאינה מקפידה לאכול ולהזין את גופה. תזונה היא בוודאי אחת הדרישות הבסיסיות להחלמה. לכן, יש מקום לומר שאין להתיר ליולדת לצום ביום הכיפורים, ולא משנה מה תהיה הרגשתה.

הדברים מתחזקים כשלוקחים בחשבון את ביאורו של הנצי"ב, שמדגיש את ההיבט של "יתובי דעתיה", ישוב הדעת של היולדת, שמחללים את השבת עבורו. מונח זה

עצמו משמש בדיני יום הכיפורים כתיאור **האיסור** על אכילה ושתייה ביום הכיפורים: שיעור האיסור הוא ככותבת וכמלוא לוגמיו, שהם שיעור "ישוב הדעת". כלומר – בלעדיהם אין ישוב הדעת. כשמחברים את שני הדברים אנו לומדים כי אם ישוב הדעת של היולדת נחשב פיקוח נפש, הרי שאכילה ושתייה ביום הכיפורים הם עבורה פיקוח נפש. כמו שמבאר הנצי"ב, כשמדובר על צרכים שמטרתם יישוב הדעת, אין מקום לשמוע לרופא או ליולדת משום שאין אפשרות לשקול היטב למה יגרום הצום ולמה לא, בשונה מצרכים אחרים של החולה.

הנחת היסוד של שיטות האחרונים, שהצורך או אי הצורך באכילה ושתייה הם דברים התלויים בהרגשה, נכונים מיסודם, אבל לכאורה אינם רלוונטיים למקרה זה של היולדת. הסיבה לכך שהיא נמצאת במצב רגיש באופן בסיסי. כל חולה שיש בו סכנה יכול לצום שעה או שעתיים בתחילת הצום, ובכל זאת אין מורים לו כך, מחשש שהדבר יגרום להתדרדרות מהירה במצבו. חשש פיקוח נפש הוא החמור ביותר שישנו ואפילו בספק ספיקא מחמירים בו.

ככלל, פעמים רבות אנו רואים חולים שמתעקשים שהם יכולים לצום, ומצהירים שהם מרגישים טוב, ולאחר מכן מתמוטטים. לכן, אין מקום לתלות את הדבר בהרגשה. בפרט, לאור הטעמים הייחודיים שראינו בראשונים ובאחרונים ביולדת.

להלכה ברור הדבר שעל כל פנים יש לנסות ולהאכילה לשיעורין.